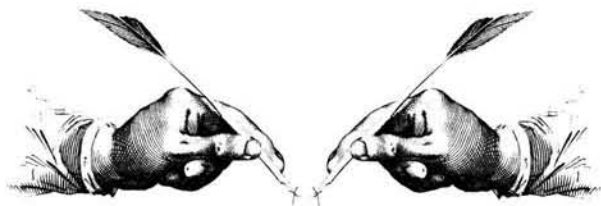

EL SIGNE GRÀFIC

L'

ESCRITURA ÉS UN D'AQUEIXOS FENÒMENS LA NATURALESA DELS QUALS RESULTA DIFÍCIL DE DESTRIAR. JUNTAMENT AMB L'AGRICULTURA O LA RODA, ÉS UNA D'AQUEIXES INVENCIONS QUE MÉS HA MARCAT L'EVOLUCIÓ DE L'ESPÈCIE HUMANA. PERÒ A L'HORA D'ORDENAR LA DIVERSA I DISPERSA LITERATURA CIENTÍFICA SOBRE LA QÜESTIÓ, VAL A PARLAR DE DOS BLOCS TEMÀTICS. A GRANS TRETS I EXCEPCIONS A BANDA, HI HA ELS QUE N'HAN PRIVILEGIAT EL CONTINENT PER CONTRA DELS QUE HAN VIST SOBRETOT EL CONTINGUT; ELS QUE S'HAN FIXAT SOBRETOT EN LA PART FORMAL DE L'ESCRITURA, A DIFERÈNCIA DELS QUE N'HAN VIST EL REREFONS SEMÀNTIC. A UN COSTAT HI HAURIA LA PALEOGRAFIA O L'EXTINTA CAL·LIGRAFIA; A L'ALTRE QUASI TOTA LA RESTA. DES DEL SEGLE XVI, L'ART D'ESCRIURE HAVIA CONSTITUÏT UNA DE LES PARTS FONAMENTALS DE LA FORMACIÓ PERSONAL. FOU UNA DE LES BANDERES MÉS SIGNIFICATIVES DE LA REVOLUCIÓ: LA DE LA INSTRUCCIÓ PÚBLICA. PERÒ LA IMPORTÀNCIA DELS ASPECTES FORMALS DE L'ESCRITURA ÉS UNA COSA QUE TENDIM A OBIAR. DE LA PUBLICITAT A LA TELEVISIÓ, LA «CULTURA DE LA IMATGE» ACTUAL ÉS TAMBÉ CULTURA DE LA IMATGE GRÀFICA. I DE LA MATEIXA MANERA QUE ÉS MOLT RELATIU AIXÒ QUE TOTS SAPIGUEM ESCRIURE BÉ I ACURADAMENT, TAMPOC ÉS DEL TOT CERT QUE NO TOTS SABEM DIBUIXAR. OBLIDEM QUE LES LLETRES TAMBÉ ES DIBUIXEN. ÉS D'AQUEST GEST —EL GRÀFIC— QUE SE N'OCUPA EL PRESENT DOSSIER.

DEL GEST AL SIGNIFICAT

Juan José Tornero

*Departament de Didàctica de
l'Expressió plàstica, musical i artística*

Una de les múltiples formes que pot adoptar l'Educació Artística (EA) és l'estudi del gest i del signe gràfic. El gest, en els infants, esdevé grafisme per transformar-se en signe. Els anomenats gargots o escarabats —dibuixos gestuals— són els primers traços. Després d'ells, i mercès a aqueixa primera activitat de joc abstracte, apareixen dibuixos que serveixen alguna relació amb imatges de la realitat.

El mateix vocabulari gràfic format per línies obertes ondulants i trencades, cercles, quadrats i triangles, utilitzat fins aleshores per als escarabats i els dibuixos preesquemàtics, el podem veure també en el dibuix de les primeres lletres. Contemplem, doncs, unes etapes en què tot pot ser expressat mitjançant el grafisme: l'infant és capaç de dibuixar el que pensa. Realitat i fantasia es mesclen i integren. No obstant, el final d'aquest període coincideix amb el moment en què l'activitat gràfica s'abandona i la seua evolució resta estancada al voltant dels nou o deu anys d'edat, en la majoria dels casos per sempre.

Una de les causes és el canvi del pensament imaginatiu al pensament racional. Això explica que quasi tots els xiquets deixen de dibuixar en el moment en què apareix un major domini del llenguatge i altres formes d'expressió. Però això no justifica l'abandonament d'un camí iniciat amb els primers gargots, la continuïtat del qual només és possible amb la pràctica.

Aquesta rica activitat gràfica dels primers anys únicament es conserva en l'escriptura manual, que després d'un període d'aprenentatge pot ser perfeccionada en diversos aspectes. Un d'ells és l'artístic o estètic.

Com assenyala Rubert de Ventós, l'aparició d'un nou mitjà tècnic provocava la

classificació de l'anterior com a artístic. Així va ser amb el teatre i el cinema. En el cas de l'escriptura, foren els diferents mitjans mecànics per a reproduir les lletres els que convertiren l'escriptura manual en un art. I com a art fou considerada i ensenyada durant segles. Condicionaments socials i pràctics la reduïren al seu caràcter funcional i, en l'actualitat, raons pedagògiques poden recuperar-la com un mitjà per a l'expressió mitjançant el grafisme, donat que l'art i l'Educació Artística poden quedar reflectits en els diferents jocs formals dels signes gràfics que constitueixen les lletres de l'alfabet.

La lletra és text i imatge. És color, ritme, gest i moviment. Microcosmos gràfic, l'alfabet pot satisfer totes les nostres necessitats expressives gràfiques i adoptar totes les formes que se li imposen. La lletra és petita, plana, fràgil i diferent a qualsevol objecte real. Però la podem veure multiforme, tridimensional, transformada i inundant tot el nostre camp visual en les ciutats. Gust personal i modes plasmats en un tros de paper escrit o tipografiat.

Si en un principi hi havia el gest, el moviment de l'infant que disfruta deixant una petja sobre algun suport, al final trobem el dibuix automàtic conegut com a escriptura, expressió gràfica possible per a tots.

Estem convençuts de la importància que té l'ampliació del concepte d'alfabetització (Eisner), per als que investiguem en nous camps de l'EA tot recuperant activitats que, com el dibuix i l'escriptura, permeten desenvolupar un tipus de pensament visual en persones alfabetitzades però mancades de recursos per a elaborar pensament amb materials procedents de l'art, l'arquitectura, la dansa, el cinema o la música.

va fer comprendre que les lletres estan ben vives, inclús dins d'aquesta «cultura de la imatge» omnipresent, ja que la lletra, tot i ser un referent verbal, en darrer extrem és una imatge.

Dins dels estudis que ens ocupen com a educadors i investigadors, una tasca fonamental consistiria a estructurar un programa didàctic per tal d'ensenyar el potencial visual que els textos impresos (bé sobre el paper, bé amb suports tecnològics) posen al nostre abast. Aquest programa podia ser polivalent, de manera que servirà tant als més menuts com als adults. En aquest sentit, l'exposició «Lletres de trencament», realitzada durant el mes de febrer del 1994 al Centre Cultural d'Alcoi, acompanyada d'una guia didàctica, va demostrar la bona acceptació que tenen entre el públic més divers les propostes d'aquesta mena.

A causa de la utilització massiva i generalitzada dels ordinadors i la tecnologia informàtica, les pantalles s'han convertit en els nostres aliats més immediats en les tasques diàries. Ara bé, la filosofia que subjau en l'organització visual de les imatges del text de l'ordinador prové d'una tradició cultural molt arrelada a l'alfabet llatí. És per aquest motiu que els signes de les lletres continuen ben presents i constants en cada text que escrivim, tant si es tracta d'un exercici com si decidim presentar un currículum per a una oferta de treball. No és tan sols allò que «diu el text», sinó que la presentació, la «manera com està dit», influirà decisivament en la reacció del qui avaluarà l'imprès.

Estudiar l'aspecte visual de les lletres significa conèixer-ne el potencial gràfic i icònic. La lletra és un paisatge, una figura rica i opulenta. Investigar l'evolució històrica de l'escriptura resulta fascinant, ja que suposa un acostament pràctic a les característiques de cada cultura. Els inicis de la impremta van donar peu a l'escriptura gòtica, que encara avui associem al tarannà dels pobles germànics. El renaixement italià va recuperar la tradició llatina de les capitals romanes, i no ha perdut vigència el seu poder gràfic, identificador de les estructures clàssiques. Les avantguardes artístiques dels inicis del segle XX, sobretot els moviments futurista, cubista i dadà, utilitzen caràcters tipogràfics als seus treballs artístics, trencant

amb els vells esquemes tipogràfics, i dotant-los d'una extrema llibertat expressiva en la combinació de paraules i lletres. L'escola de la Bauhaus (amb Moholy-Nagy al front dels «tipògrafs») inaugura la tendència «comunicació de forma emotiva». Els constructivistes russos s'ocupen de la composició visual amb el tradicional lligam entre part escrita i figura, a base d'obres gràfiques d'intenció educativa i revolucionària.

L'ús de la imatge dels textos, per ancestral i vigent, s'ha convertit en llegenda. L'única limitació possible d'aquests signes sedimentats en la nostra memòria serà la legibilitat. Els traços essencials de la lletra fan possible reconèixer-ne la forma. Diu Bruno Munari que existeix una forma òptima tipogràfica per a cada tipus de missatge. I és cert. Imagineu-vos la contradicció visual d'un poema de Salvador Espriu compost amb tipus modernistes: resultaria estrident. I és que l'aspecte dels textos passa per la coherència del significat verbal que els acompanya. Però va més enllà. Tal i com afirmava Guillaume Apollinaire: «els artificis tipogràfics tenen l'avantatge de fer nàixer un lirisme visual mai conegut abans».

Ja per concloure aquest passeig tipogràfic, i recuperant les primeres imatges de la trajectòria, valdria plantejar-vos un senzill exercici. Està basat en l'habilitat compositiva i la simplicitat dels monogrames, anagrames, marques o símbols. Proveu a dibuixar unes sigles que tot seguit enunciaré i que ben segurament relacionareu amb uns colors i una forma concreta del text: JB, IBM, CAM, LM. El símbol identificador d'una marca estimula un procés d'interpretació, ja que el disseny que tantes vegades hem vist causa un impacte visual que podem revisar de manera immediata. Els afiches d'El Corte Inglés van més lluny encara. Les lletres cal·ligràfiques de la marca, inscrites en el triangle verd, resultaran innecessàries, ja que seran suficients els textos concisos de l'anunci, amb un tipus de lletra i de composició gràfica, de colors i d'estructures formals, que ens remetran sense interferències cap a una filosofia del mercat. Algun dia, l'educació artística també ens formarà i ensenyarà per poder gaudir de les imatges dels textos.

*une
création*

*habilite bien
les demoiselles*

EL SIGNE GRÀFIC

TRETS GESTUALS EN L'EXPRESSIÓ FOTOGRÀFICA

Plantejar el problema del «gest gràfic» aplicat a l'expressió fotogràfica representava comparar un fet tan vinculat a la psicologia de la persona com és el gest, amb una cosa tan aparentment física com és la fotografia. Per a relacionar aquests dos fets farem una aproximació al que és el «gest gràfic». Un dels significats que trobem de la paraula gest en el Diccionari de la Real Academia Española és «Movimiento de la cara o de las manos con que expresamos los diversos efectos del ánimo.» Quant a la paraula gràfic, el mateix diccionari diu: «Aplicase a las descripciones, operaciones y demostraciones por medio de figuras o signos.» Unint aquests dos conceptes podem definir el «gest gràfic» de la següent manera: «Signes o figures dibuixades amb moviments de la mà que expressen efecte d'ànim.» Entre el terme «gest-gràfic i «foto-grafia» hi ha una coincidència evident que és la desinença «grafia». Figura creada pel gest o per la llum. Cal dir que «gest gràfic» és l'empremta pulsant i cinètica de l'estat d'ànim que vol transmetre el seu autor, i la fotografia és l'empremta de la realitat que ens vol transmetre el fotògraf. Els trets que podem distingir en el «gest gràfic» són les caacterístiques de l'instrument que utilitzem per a dibuixar i el suport sobre el qual treballlem. Aquests elements, hem d'aclarir que condicionen el gest, però no són el gest.

Una vegada feta aquesta anàlisi, veurem si en la fotografia hi ha elements comparables que ens descobresquen trets gestuals en aquesta

forma d'expressió.

Fent una extrapolació del tret «pressió» al camp de la fotografia, podem trobar un paral·lelisme amb l'efecte de la llum sobre el material sensible. A més llum, el traç és més gros i més clar. El paral·lelisme entre llum i pressió és evident, però hi ha un problema, i és que, en el cas de la llum en fotografia, normalment no podem modular-la en tot moment i a voluntat.

La «velocitat» en fotografia sí que és un autèntic tret gestual. En la fotografia, la «velocitat» supera en complexitat el «gest gràfic», perquè s'hi entrellacen tres velocitats en una autèntica dansa en què s'influeixen mútuament. D'una banda hi ha la velocitat de desplaçament, que pot imprimir el fotògraf sobre la càmera l'hora de fer la fotografia. De l'altra, la velocitat que pot adquirir l'objecte fotografiat. A aquests moviments hem d'afegir les diferents direccions que poden prendre tant l'un com l'altre. Realment hi poden intervenir dues sensibilitats, la del fotògraf i la del referent, en la creació d'elements gestuals en la fotografia.

A aquestes dues velocitats cal afegir la velocitat d'obturació, que és com un parèntesi on s'executa el gest fotogràfic. La fotografia és l'expressió del temps i de l'espai i per tant de la velocitat. Amb la fotografia concretem un espai i congelem o fem fluir el temps sobre el material sensible fent visible la velocitat.

Ricardo Salom Fuster

Dep. Didàctica de l'Expressió Musical, Plàstica i Corporal

L'ESCRITURA COM A PRETEXT

Dins la nostra línia de recerca "La didàctica del gest i del signe gràfic" i conscients del paper que pot i deu representar l'art en l'educació, fem una reflexió de com canalitzar una expressivitat, una harmonia i una força que tots tenim, aventurant-nos així en la recerca del nostre propi llenguatge intern, sense naufragar en una mar de possibilitats incertes. Els signes gràfics ens serviran de mitjà per a suspendre l'ansietat de la llibertat creadora i canalitzar i acotar un espai concret.

En general, quan fem una proposta de treball als nostres alumnes, s'escolta sovint la seua objecció, diuen que no saben dibuixar. I això sol ser només una part de la veritat, si més no en allò que s'entén per dibuix tradicional. De fet, aquestes persones saben escriure, la qual cosa, segons com es practique, pot no estar tan lluny d'una determinada forma de dibuix i creació plàstica.

Seguint la nostra vocació de donar a conèixer als alumnes les diverses possibilitats expressives i les variades manifestacions de l'art del segle XX, estudiem l'obra d'alguns creadors plàstics del nostre temps, que, d'una manera o d'altra, han pres l'escriptura o la calligrafia com a pretext per a les seues obres. El conjunt de l'obra estudiada posarà de manifest l'ús d'una gran varietat de formes d'expressió mijançant el collage, l'acoblament de peces, la pintura matèrica, etc., sempre inspirant-se en el món de l'escriptura, de la calligrafia i del signe gràfic.

La matèria «L'escriptura com a pretext» pretén que l'alumne siga capaç de produir la seua pròpia escriptura plàstica deixant-se endur per la lògica de la seua narració interna.

Carme Vidal

Dep. Didàctica de l'Expressió Musical, Plàstica i Corporal

E L S I G N E G R À F I C

BIBLIOGRAFIA RECOMANADA

AJURIAGUERRA, J. (1980). *La escritura del niño*. Laia, Barcelona.

CALMY, Gisèle (1977). *La educación del gesto gráfico*. Fontanella, Barcelona.

EISNER, Elliot W. (1991/92). «Reflexiones acerca de la alfabetización». *Arte, individuo y sociedad*, 4. Editorial Complutense. Madrid, págs. 9-22.

FRUTIGER, Adrián (1981). *Signos, Símbolos, Marcas, Señales*. Gustavo Gili.

FERRÁNDEZ, Adalberto - GARRIN, Joaquín (1985). *Didáctica de la escritura*. Humanitas, Barcelona.

FUNDACIÓ JOAN MIRÓ. Catàleg. (1982). *Ricard Giralt Miracle. Cinquanta anys de creació gràfica*. Barcelona.

GIMENO, Roberto (1980). *Apprendre à l'école par la graphique*. Retz, París.

GIRALT-MIRACLE, Ricard. *La tipografia, un ikebana occidental*. Diputació Provincial de Barcelona.

HERNÁNDEZ, F. i BARRAGÁN, J.M. (1991-92). "La autobiografía en la formación de los profesores de E.A.". *Arte, individuo y sociedad*, 4. Editorial Complutense, Madrid, págs. 95-102.

JEAN, George (1989). *La escritura, archivo de la memoria*. Aguilar, Madrid.

KELLOG, Rhoda (1979). *Análisis de la expresión plástica del preescolar*. Cincel, Madrid.

ELS AUTORS VOLEN
ENDREÇAR AQUEST DOSSIER A
LA MEMÒRIA DE
RICARD GIRALT MIRACLE
I LA SEUA OBRA.
AMB ADMIRACIÓ I RESPECTE.

Portada del llibre Amor por la letra, de Ricard Giralt Miracle, un dels autors d'ineludible referència per als estudiosos del disseny de les lletres.

LURÇAT, Liliane (1974). *Études de l'acte graphique*. Mouton, París.

LURÇAT, Liliane (1980): *Pintar, dibujar, escribir, pensar*. Cincel, Madrid.

MAIER, Manfred (1982). *Procesos elementales de proyectación y configuración*. Gustavo Gili.

MARTIN, Judy (1985). *Guía Completa de Caligrafía*. Blume, Madrid.

MASSIN (1973). *La lettre et l'image*. Gallimard, París.

McLEAN, Ruari (1987). *Manual de TIPOGRAFÍA*. Blume, Madrid.

MEDIAVILLA, Claude (1993). *Calligraphie*. Imprimerie Nationale Editions. París.

MICHAUX, Henri (1993). *Obras escogidas (1927-1984)*. Catàleg. IVAM, Valencia.

PEIGNOT, Jérôme (1983). *CALLIGRAPHIE: du trait de plume aux contre-écritures*. Jacques Damase.

PEIGNOT, Jérôme (1967). *De l'écriture à la typographie*. Gallimard, París.

RIEU, Christian i FREY-KEOURDAN, Mireille (1986). *De la motricidad a la escritura*. Cincel, Madrid.

SATUÉ, Enric (1988). *El diseño gráfico. Desde los orígenes a nuestros días*. Alianza, Madrid.

TAJAN, Alfred (1984). *La Grafomotricidad*. Marfil, Alcoy.